

5. Peeter Järvelaid, õigusajaloolane, ekspertgrupi liige

Kallid daamid ja härrad!

Asjad hakkavad riigis või ühiskonnas muutuma siis, kui me igaüks püüame teha maksimaalselt, mida meie saame. Selles mõttes ma ei saa võtta mingil juhul seda au ja kuulsust. Ma olen sellises vanuses, et mulle au ja kuulsus ei olegi nii oluline. Minu jaoks on rist, mida sa oled võtnud kanda, ära kanda. Me püüame tõesti teha.

Nagu minu kolleegid on siin öelnud, ma olen mõningate teemadega... alati on see, et sa saad teha asju, mida sa teed... Kui sind ei kutsuta, ei lasta ligi, salastatakse ära dokumendid... Me võime ju Endel Ploomi või teiste kolleegidega siin rääkida, me saame asjadest aru, aga küsimus on, kes saab otsustada. Kui täna meil on hea võimalus, meil on oma erakonnast minister, siis me peame teda toetama, ministril on teised võimalused kui minul. Minul on omad võimalused – igapäevane töö linnaosa vanemana, ma saan ainult teatud asju teha, ma ei ole linnapea, eks ole.

Aga teiseks – kui teadlane ma olen püüdnud teha ausalt oma tööd. Võin ka pikalt rääkida... Aga ei ole mingit ideaalset maailma! On huvid, on ka teistes riikides huvid, kus sulle pannakse ukseid kinni, kus peidetakse dokumendid ära, ja kus sa pead võitlema, selleks et saada midagi tehtud.

Üks projekt, kuhu ma sattusin, oli jah baltisakslaste varade leidmine. Tol korral paljud uskusid, et mind Saksamaale saates, et ma ei saa lihtsalt dokumente kätte. Aga ma leidsin need dokumendid üles. See võttis minult väga palju vaeva, aga mul on hea meel, et mul see õnnestus. Kuigi need riigid on õigusriigid, väidetavalt sõbralikud... Aga – istub arhiiviametnik, vaatab sulle tuima näoga otsa ja ütleb: härra, ma ei anna sulle. Ma ütlesin, et mul on reedel lennuk, ma ei lähe enne siit ära! – Aga härra, ma 16.30 panen ukse kinni, tõstan teid ukse taha... Nii me nädal aega vaidlesime ... Ja ma ei olnud seal ka oma rahaga.

Nüüd paari sõnaga ekspertgrupi projektist. Me ei saanud niimoodi, et mina lähen kuhugi ütlen, et laske minul uurida... Meil on riigis on ette nähtud – vaja hange teha. Kõigile esitati! Siis selgus, et paljud inimesed räägivad, et küll nemad teeksid! Aga kui riik pakkus – tehke! Siis kellel pole aega, kellel pole mida iganes. Nii ta kujunes. Ma väga loodan, et professor Terk suudab seda projekti juhtida. Niipalju saan öelda, et meil koostöö on hea, püüame seda asja teha. Oluline on, et see projekt tekiks, siis minister peab tegema oma töö, selleks olete teie, on sellised konverentsid, kus me saame informeerida. Loomulikult, kui see projekt on teatud staadiumis, me tuleme rääkima ja näitama. Ja teine asi, see on ka suur võit, mida ma siin loen – näete, seal on kirjutatud et 57 tuhat aadressi on olemas, st sotsioloogid kõik kavatsevad kontakti võtta jne.

Kui Endel Ploom kohe hakkab esinema minu järel (ta on minu õpetaja Tartu Ülikoolist, mina teda austan ja vaatan ja võtan eeskujuga, et kuidas peab jääma 60 pluss vanuses aktiivseks), aga jutt käib õigusriigist ja jutt käib erinevatest asjadest.

Vaadake, me ei tohiks erinevaid asju segi ajada. Tänapäeva küsimus on täpselt see, mida Endel Ploom ütleb, kas Eesti on õigusriik ja Eesti ju väidab, et on õigusriik ja me usume, et Eesti on õigusriik, siis tuleb lahendada ebaõigluse küsimus.

Kui 1990ndatel mina ka siiralt uskusin, et Saksamaa, kes lubas uue lehekülje pöörata jne, siis oli meile oluline restitutsioon, ja oli oluline, et leitaks üles n-ö süüdlased ja Eesti riik suudab läbi rääkida. Kui kõik ütlesid, et pöörame uue lehekülje, siis ühiselt – noh, meie rahalised võimalused on ka piiratud –, aga ühesõnaga see ebaõiglus likvideerida.

Mul palutigi rääkida Saksa kogemusest, aga siin peab sageli väga ausalt rääkima. Vaadake, Saksamaal oli 1949. a, kui Saksa Föderatiivne Vabariik sündis, siis nendel oli seis väga lihtne: nemad ei saanud öelda, kes võitis sõja. Nemad olid sõja kaotanud veel teist korda järjest. Ja nemad positsioneerisid seda nii: aga osa kodanikke on jäänud oma kodust ilma. Siis tehti solidaarsusprintsipiil süsteem, pandi fondi ja hakati lahendama. Nemad ei saanud öelda, et kuulge, äkki kolmandad riigid olid ka sõjas süüdi, makske siia! Võtsidki riigi siseasjaks.

Ja nüüd on meil samuti. Ega see ei tähenda midagi, et üks või teine erakond ütleb, et me ükskord tuleme ja nõuame selle kahju tagasi. See on riigi õigus ja see võib toimuda ka saja aasta pärast. Aga praegu tuleb elavate kodanike mure ära lahendada. Me ei saa öelda, et oodake veel 30 aastat. Me näeme seda nimekirja, kahjuks, et need-need on juba lahkunud. Need on suured arvud. Ja kui igale lahkunud inimesele panna pere teha, saame väga suured arvud. See on ebaõigluse küsimus, mis tuleb lahendada. Ja ebaõigluse küsimus või võti on ORAS-es ja ORASE punktis – ja meil pole ühtegi põhjust kahelda, et see ei ole siiras (me juristidena küll alati ei saa aru, miks 30 ja rohkem korda seda seadust parandati, aga vaadake, seda punkti ei parandatud mitte ühtki korda!) – see on punkt, kus öeldi, et ebaõigluse likvideerimisel ei tohi luua uut ebaõiglust. Seda kuulutas Eesti riik, keda me usume, kelle kodanikud me oleme, ja see on see võtmekoht täna.

Kuidas me riigile hiljem muud asjad lahendame, see ei ole selle auditoriumi küsimus. Mitte see, et meid ei huvita riigi tulevik, aga meid huvitab konkreetselt, et me ei tohi neid asju segamini ajada. Saksamaa suutis – sõja kaotanud, soomlased suutsid, ja kõik teised, meie peame suutma ka.

Mida me ekspertgrupis püüame teha, me loomulikult kõik dokumenteerime, vead või rumalused selle protsessi käigus, kui tehti haiget teistele inimestele... Aga keskne printsip on kogu aeg – ebaõigluse likvideerimisel ei tohi uut ebaõiglust luua. See ei ole väikse rühma inimeste küsimus, see on põhimõtteline küsimus kogu Eesti ühiskonnale, kuidas me edasi elame. Kui me täna ütleme, et ah tühja ka, teile me teeme edasi haiget, aga üldiselt me võitleme selle nimel, et me ei tee ebaõiglust, ja ei käitu nagu elevant portselani poes, kui kõik on ümberringi katki. See on sõnum.

Mis puudutab sakslaste küsimust, siis olulised on paar asja, kui see temaatika peaks uuesti päevakorda tõusma. Esiteks 1949. a algasid need protsessid, kus Saksamaa võttis kohustused üle. Tegelikult ta baltisakslasi ei oleks pidanud võtma, aga see oli üks väike rühm miljonite hulgas, kes olid kannatada saanud ja öeldi, lülitame nad sisse. Seetõttu meie ei vaidlusta, miks Saksamaa nii tegi – Saksamaa lülitas nad sinna sisse, see on väga keeruline mitmeastmeline protsess.

Mis on oluline teada? Kahjuks on paljud huvirühmad, kes tahavad mängida – kas Saksamaa kompenseeris või mitte? Saksamaal on olemas isegi Keskarhiiv. Aga dokumendid on erineval astmel. Seal on olemas kõik dokumendid, mis dokumenteerisid, et kuidas Saksamaa kompenseerib Saksamaale tulnute kahjud. Aga meil püütakse täiesti absurdi minna.

See oleks samamoodi, kui me Endel Ploomiga töötasime mingi aeg koos Tartu Ülikoolis ja igal 13. kuupäeval me saime palka. Kui täna näiteks on dokumendid olemas, et Endel Ploom tuli 1965. aastal ülikooli ja mina tulin 1976 õppima ja 1981. tööle. Ja kujutage ette, kõik dokumendid on olemas, meie toimikud, me töötasime, aga Eesti riigis ja Saksamaal advokaadid püüavad serveerida: „Aga Endel Ploom ja Peeter Järveldid, te ikkagi ei tõesta, et te töötasite Tartu ülikoolis, sest teil ei ole esitada iga kuu palgatšekki!“

See oleks naeruväärne! Dokumendid on olemas, toimik on olemas, igakuuliselt välja maksta, mõnes toimikus on ka tšekid juures... Arusaadav, et pool sajandit ja rohkem ei ole kõigis toimikutes tšekke. Ja meie laseme niimoodi öelda: „Jah, tema sai kompensatsiooni, aga siin kannatada saanud inimesel

ei ole midagi teha, sest kassatšekid on puudu!“ Kassatšekid kustuvad ära, nad ei püsigi kaua, aga see on üks valus näide teile, millega me oleme kokku puutunud.

Kokkuvõtvalt – nagu näitab baltisaksa teema Saksamaal, pidid need inimesed andma allkirja, et nad ei esita valeandmeid, aga siin me näeme, et järjekordselt püüti võltsida, või advokaadid püüdsid. See on üks asi.

Teine asi, nad kõik andsid allkirja, et kui kunagi neile Eestist või Lätist tagastatakse midagi, nad peavad minema ja maksma Saksa riigi poolt makstud raha tagasi. Nüüd on juba näited, kus täna ju tühised summad eurodega võrreldes, mis nad kunagi said, siis järglased püüavad ära siluda ja annavad Saksa riigile tagasi. Näete, see on Saksa riigi printsiip.

Vaadates rahvusvahelist kogemust, on olemas meil näide, kuidas seda teha, ja kuidas saaks ka riik seda teha – kodanik, kes on praegu jäänud löögi alla, ta on haiget saanud, temale tuleb võimalikult kiiresti heastada. Ja selleks alati tuleb läbi rääkida. Riik, ka Saksamaa 1949. a, kui vaesus valitses, aga lepiti kokku, et kui keegi oli 80 pluss, siis näiteks paljud vanad inimesed ütlesid – makske mulle kuni surmani pensionit topelt, ja mina olen nõus! Vähemalt mõne aasta sai inimene näljaajal normaalselt elada. Loomulikult ei olnud see õiglane kompensatsioon. Aga vähemalt inimesega arvestati! Teisele öeldi, et mine pank, võta laen, ja laenumakse maksab riik tagasi, jälle mingi vorm. St kompensatsioonivorme on erinevaid. Kui täna on minister, kes võitleb selle teema eest valitsuses...!

No mina saan lubada ainult, et me püüame teha tähtjaks parima koostöös ja informeerides, sest meie ülesanne on ka informeerida, mida me teeme. Veel kord – see ei ole mingi salaleping, see peab kuuluma avalikkusele. Suur tänu kannatuse eest täna siin täna kitsas ruumis, kus on nii palju inimesi!

Suur tänu teile.